

L'ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA DE LA COMISSIÓ DE MONUMENTS DE GIRONA AL SEGLE XIX: EMPORION I RHODE

LLUÍS BUSCATÓ I SOMOZA¹
LLUÍS PONS I PUJOL²

INTRODUCCIÓ

Les Comissions Provincials de Monuments foren creades l'any 1844, com a conseqüència del procés de desamortització endegat per l'Estat liberal³.

¹ Estudiant de tercer cicle de la Universitat de Girona i membre de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines.

² CEIPAC: Centre per a l'Estudi de la Interdependència Provincial en l'Antiguitat Clàssica, Universitat de Barcelona. *Grup de Recerca de Qualitat, Generalitat de Catalunya* SGR 95/0200. DGICYT/P.B. 96/0218. WWW address: <http://www.ub.es/CEIPAC/ceipac.html>.

³ La primera actuació legislativa sobre tema arqueològic fou la instrucció que el marquès de la Ensenada envià al *Intendente de la Marina* a Cartagena, Francisco Barrero Peláez. Aquesta R.O. de 8-4-1752, alertava sobre la necessitat de conservar totes les restes antigues que es trobessin durant les obres que es realitzaven al Port de Cartagena i les troballes s'havien d'enviar a la RAH (cf. DE BÉTHENCOURT, A., *El marquès de la Ensenada y la Arqueología*, "BSEAA", 29, 1963, pàg. 73-87; *apud* TORTOSA, T.; MORA, G., *La actuación de la Real Academia de la Historia sobre el Patrimonio arqueológico: Ruinas y Antigüedades*, "AEspA", 69, 191-217, esp. pàg. 197). Posteriorment, sota el regnat de Carles IV (1803), es promulgà la *Real Cédula de S.M. y señores del Consejo por la qual se aprueba y manda observar la Instrucción formada por la Real Academia de la Historia sobre el modo de recoger y conservar los monumentos antiguos descubiertos o que se descubran en el Reyno*. La llei de 1803 fou recordada per una nova Cèdula del *Consejo Real* de 2-10-1818. Més tard es crearen a les províncies les Junes Literàries i Artístiques. Existeixen discrepàncies sobre la data de creació d'aquestes Junes: en 1837 segons GANAU I CASAS, J., *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català (1844-1931)*, Barcelona, 1997, pàg. 13-14, nota 5-6, pàg. 27 i en 1855, segons TORTOSA, T.; MORA, G., *La actuación de la Real Academia de la Historia sobre...*, pàg. 201 (en el mateix sentit, MAIER, J., *Comisión de Antigüedades. Comunidad de Madrid. Catálogo e Índices*, Madrid, 1998, pàg. 20).

Per entendre la seva actuació, però, cal tenir en compte les mancances que des de la seva creació definiren la tasca de les Comissions: en primer lloc la falta de capacitat executiva, pel fet que es definien com a òrgans purament consultius, sense capacitat d'actuació; en segon lloc, el caràcter honorari dels seus càrrecs; i, finalment, l'excessiva burocratització i dependència del cap polític de la província, el governador civil⁴.

La Comissió de Monuments de Girona (a partir d'ara citada CMG) es va constituir el 3 d'octubre de 1847, encara que de manera purament formal, atès que no celebrà cap sessió fins a mitjans 1851⁵. Tal com preveia la Reial Ordre que constituïa les Comissions, entre les seves funcions hi havia la de tenir cura dels museus i del patrimoni moble. A Girona es constituí el primer museu, dependent de la CMG, al 1847, al claustre de Sant Pere de Galligans.

⁴ Cal destacar que al llarg de tota la seva història la Comissió de Monuments es trobà íntimament lligada a la Diputació provincial, no només pel fet que el seu president fos el governador civil, sinó també perquè la major part dels seus mitjans econòmics, a part de petites partides enviades per l'Estat en moments puntuals o donacions particulars, procedien d'aquesta institució, com la mateixa Comissió reconeixia en el document que transcrivim parcialment: "...la Exma. Diputación Provincial de Gerona ha siempre cooperado a los trabajos de la Comisión de monumentos: a ella se debe el que se hayan podido restaurar los magníficos claustros bizantinos de San Pedro de Galligans; a ella el notable desarrollo del Museo Provincial de Antigüedades y Bellas Artes establecido en dichos claustros; a ella la reproducción del mosaico romano encontrado en el llano de esta ciudad y la publicación descriptiva del mismo; a ella las excavaciones que se practicaron hace años en las ruinas de Empurias, y a ella por fin importantes cantidades gastadas en la conservación de la Iglesia y claustro de Sta. Maria de Ripoll". Arxiu Històric de Girona, Fons de la Diputació, Secció cultura 1824-1971, D. 2781/004, Informe sobre les reformes de les comissions provincials de monuments històrics, 1878/Girona. Cf. GANAU I CASAS, J., *Els inicis del pensament conservacionista...*, pàg. 31-32. Sobre l'actuació de les Comissions de Monuments catalanes cf. GRAHIT I GRAU, J., *Comisión de Monumentos históricos y artísticos de la provincia de Barcelona. Memoria de la labor realizada por la misma en su primer siglo de existencia (1844-1944)*, Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos, Barcelona 1947; OLIVA, C., *Centenario de la Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la Provincia. Miembros que la han integrado*, Tarragona 1944; PLA CARGOL, J., *Comisión Provincial de Monumentos de Gerona. Un siglo de actuación* (memoria) [I], "Anales del Instituto de Estudios Gerundenses", 3, Gerona, 1948, 145-192; PLA CARGOL, J., *Comisión Provincial de Monumentos de Gerona. Un siglo de actuación* (memoria) [II], "Anales del Instituto de Estudios Gerundenses", 4, Gerona, 1949, 194-249; PLA CARGOL, J., *Comisión Provincial de Monumentos de Gerona. Un siglo de actuación* (memoria) [III], "Anales del Instituto de Estudios Gerundenses", 5, Gerona, 1950, 158-218; CALZADA, M., *La Desamortització i la Comissió de Monuments de Girona*, "Revista de Girona", 113, 1985, 316-323. I recentment, REMESAL RODRÍGUEZ, J.; AGUILERA MARTÍN, A.; PONS PUJOL, L., *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña. Catálogo e índices*. Real Academia de la Historia. Madrid, 2000.

⁵ PLA CARGOL, J., *Comisión Provincial de Monumentos de Gerona...*, I, pàg. 147-148. Pels anys anteriors tenim notícies que ens informen d'unes excavacions arqueològiques realitzades a Empúries el 1846, subvencionades per la Diputació de Girona i controlades per una Comissió Provincial de Monuments. En conseqüència, com ha proposat Francesc Riuró, cal pensar que amb anterioritat a la creació de la CMG existí una Comissió o Junta Provisional, no oficial, sostinguda per la Diputació. Cf. RIURÓ, F., *Empúries i la comissió provincial de monuments de Girona*, "Associació arqueològica de Girona, Quadern de treball n. 8", Girona, 1995, pàg. 59-60.

S'inicià un llarg procés de restauració que no finalitzà fins al 1877⁶. La seva tasca quant a la protecció del patrimoni immoble es va orientar, fonamentalment, cap a dos monuments medievals: el monestir romànic de Sant Pere de Galligans, seu del museu, i el de Santa Maria de Ripoll. Aquesta actuació sobre el de Ripoll fou deguda fonamental al rerefons sentimental que per al naixent regionalisme català de la Renaixença tenia com a suposat origen de la nació catalana. El fet que la restauració duta a terme entre 1875 i 1893 va costar més de 400.000 ptes. de l'època, va provocar lluites entre la CMG, el bisbat de Vic i la Comissió de Monuments de Barcelona pel control econòmic i ideològic d'aquesta⁷. Per altra banda, el valor donat a importants jaciments arqueològics de la província es reduïa a fons de proveïment de peces per al museu, mentre que les excavacions públiques eren molt limitades, per no dir quasi inexistent⁸. És a dir, l'actuació de la CMG es destinà, bàsicament, a la salvaguarda d'uns quants edificis religiosos emblemàtics de la província i a l'engruiximent del seu fons museístic, mitjançant la recuperació d'enderrocs i compra de restes arqueològiques i arquitectòniques de diverses èpoques.

Però, per què no actuava més decisivament sobre coneguts jaciments arqueològics com Empúries? Mercès a la publicació de la documentació catalana conservada al *Gabinete de Antigüedades de la Real Academia de la Historia* (Madrid)⁹ proposarem una hipòtesi que respongui a aquesta pregunta.

⁶ PLADEVALL, A., *Els monestirs catalans*, Destino, Barcelona 1968, pàg. 176-179; PLA CARGOL, J., *Comisión Provincial de Monumentos de Gerona...*, I, pàg. 145-149; "Hem de dir, però, que a Girona la Comissió no hagué de crear el museu provincial perquè, com consta a l'esmentada primera acta de 1847, amb anterioritat a aquesta data ja hi havia a Girona un Museu Provincial del que tenia cura una Secció Conservadora, la qual ignorem de qui depenia"; CALZADA I OLIVERAS, J., *La desamortització i la...*, pàg. 28-35, esp. 31. GANAU I CASAS, J., *Els inicis del pensament conservacionista...*, pàg. 45.

⁷ Cf. PLA CARGOL, J., *Comisión Provincial de Monumentos de Gerona...*, I, II, III; GANAU I CASAS, J., *Els inicis del pensament conservacionista...*, pàg. 54-62, 101-139; AA.VV. (Comissió del Centenari de la Restauració del Monestir de Ripoll), *Commemoració del Centenari de la Restauració del Monestir de Ripoll (1886 – 1986)*, Generalitat de Catalunya – Diputació de Girona – Ajuntament de Ripoll, Ripoll 1986. Cf. també BUENO, M. J., *Arquitectura y nacionalismo. La imagen de España a través de las Exposiciones Universales*, "Fragmentos" n. 15-16, 1989, pàg. 58-70; GANAU I CASAS, J., *Els inicis del pensament conservacionista...*, pàg. 101-139; FIGUEROLA, J., *Regeneració religiosa i catalanisme: el cas del bisbe Morgades*, "Avenç", núm. 177, 1994, pàg. 18-25.

⁸ Sobre les primeres excavacions a Empúries, cf. SANMARTÍ, E.; RIPOLL, E., *Història de la investigació*, "L'Avenç", núm.38, 1981, pàg. 21-26, en esp. pàg. 25; MAR, R.; RUIZ DE ARBULO, J., *Ampurias romana. Historia, Arquitectura y Arqueología*, Sabadell, 1993, pàg. 54.

⁹ REMESAL RODRÍGUEZ, J.; AGUILERA MARTÍN, A.; PONS PUJOL, L., *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia...*

LA CMG I EL CONCEPTE DE JACIMENT ARQUEOLÒGIC AL SEGLE XIX.

El 23 de juny de 1868, en la reunió de la CMG, es llegí un ofici de la *Dirección General de Instrucción Pública*, amb data 29 de maig, en la qual se sol·licitava la indicació dels llocs de la província de Girona –*despoblados*– que eren susceptibles de ser objecte d’una excavació arqueològica. Informació que havia de ser comunicada a la *Real Academia de la Historia*. La causa d’aquesta demanda era la voluntat del govern de dur a terme una estadística de monuments amb l’objectiu d’aclarir alguns punts de la història i geografia de la Península¹⁰. La CMG respongué l’11 de juliol indicant que els *despoblados* de la província eren *Emporiae* i *Rodetion*¹¹.

L’arribada d’aquesta resposta a Madrid provocà un informe crític amb aquesta, atès que demostrava un escàs coneixement del significat de la paraula *despoblado*. Amb aquest terme l’Acadèmia definia un lloc on es pogués conservar restes antigues d’èpoques diverses¹². Finalment, aquest informe fou comunicat de forma abreujada a la CMG, amb data 11 d’agost: “*En vista de la comunicacion que dirigen VV II con fecha 11 de julio último a esta Real Academia acerca del despoblado de Ampurias, que ofrece probabilidades de éxito en caso de hacerse en él excavaciones y de otro despoblado, cuya determinación y precisa situación se ignora; ha acordado el Sr. Académico mas*

¹⁰ PLA CARGOL, J., *Comisión provincial de monumentos de Gerona... I*, pàg. 162.

¹¹ “*Esta Comisión se ha enterado del oficio de la Dirección General de Instrucción Pública de 29 de Mayo pasado, acordando contestar á esa Real Academia que los despoblados de esta Provincia son dos: el de Emporiae y el de Rodetion ignorándose la determinada y precisa situación de esta última ciudad y presentando el primero probabilidades de éxito en caso de hacerse en él escavaciones.*

“*La Comisión deja al alto juicio de esta Real Academia, el informarla estensa y detalladamente sobre las mismas, servicio que esta Junta mirará con especial predilección*”, CAGE/9/7954/9(1). Aquesta referència correspon a l’arxiu del Gabinet de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cf. REMESAL RODRÍGUEZ, J.; AGUILERA MARTÍN, A.; PONS PUJOL, L., *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia...*. I també a: BUSCATÓ I SOMOZA, L.; PONS I PUJOL, L., *La Real Academia de la Historia y los yacimientos de Rhode i Emporion en el s. XIX*, “Boletín de la Real Academia de la Historia”, (en premsa).

¹² “...*como la Comisión de Gerona declara que los despoblados de aquella provincia son dos, añadiendo que se ignora la situación del último, hay que deducir que no da el valor técnico de la ciencia a aquella palabra, pues que significando la voz despoblado, en el lenguaje arqueológico, lugar donde se encuentran restos de antiguas construcciones, bastantes a revelar la existencia de antigua ciudad, municipio, opido, presidio, villa, etc, no es posible calificar de tal el nombre solo de una población, cuya determinación se ignora. Parece portanto conveniente que en vista de esto se amplie a la Comisión de Gerona el concepto de las noticias que se le han pedido sobre los despoblados...*”, minuta d’ofici de trasllat CAGE/9/7954/9(2).

antiguo en ausencia del Sr. Director en vacaciones de la Academia, que se diga á VV. II, segun lo ejecuto: 1º- que es privativo de esa Comisión el estudio local y detallado de la antigua Ampurias, realizándolo sobre el terreno, y pudiendose valer al efecto de la descripción que en los tiempos de Augusto hizo de aquella ciudad el celebre Tito Livio; y 2º- que siendo el fin de la orden dada á propuesta de esta Academia por la Dirección general de Instrucción pública y comunicada á esa Comisión, el mismo preceptuado en el artículo 28 del vigente reglamento de las Comisiones provinciales de monumentos¹³, y significando la voz despoblado en el lenguaje arqueológico lugar donde se encuentran restos de antiguas construcciones, bastantes a revelar la existencia de antigua ciudad, municipio, opido, presidio, villa etc., debe esperarse que no sean esteriles ni el celo ni los esfuerzos de esa Comisión para reunir y comunicar a esta Academia las noticias que se piden en dicha orden acerca de los despoblados de esa provincia, no indiferentes por cierto para el estudio de la geografia antigua, ni para el de los monumentos de la civilización greco-romana que echó en ella tan profundas raices”¹⁴.

D'aquesta resposta dirigida a la CMG hom dedueix l'escàs coneixement empíric que es té dels jaciments arqueològics de la província, basat en bona part en la lectura dels clàssics grecollatins. La Acadèmia intentà corregir aquest defecte i indicà a la CMG que iniciés un treball de camp a Empúries. Tanmateix, aquest treball no es dugué mai a terme. Això ens porta a interrogar-nos sobre el motiu d'aquesta manca d'activitat a *Emporion* i el desconeixement que es tenia de *Rhode*, dos dels jaciments arqueològics més importants de la província.

Hom no pot afirmar que la CMG desconeugués la vàlua arqueològica d'*Emporion*, atès que en la dècada dels quaranta s'hi havien realitzat excavacions arqueològiques que van produir, en la percepció del segle XIX, un resultat pobre¹⁵. I atès que dos dels seus membres més destacats, de la segona me-

¹³ Aquest article definia les Comissions com a corporacions artisticocientífiques, alhora que obligava els seus membres a contribuir en els treballs de les Reials Acadèmies de les quals eren *correspondientes*, i estaven obligats a consagrar les seves tasques habituals a: 1- formació d'un catàleg dels edificis que mereïessin formar part de la *Estadística monumental*, 2- formació d'un catàleg dels *despoblados* i formació de memòries i monografies dels objectes que es guardaven al museu provincial, 3- Investigació i aclariment dels punts històrics i geogràfics dubtosos, 4- formació de biografies dels artistes més distingits de la província. Cf. R. O. del 24 de novembre de 1865 (*Gaceta de Madrid* de l'11 de desembre).

¹⁴ CAGE/9/7954/9(4).

¹⁵ “En los años 1846, 1847 y 1848, se hicieron excavaciones por cuenta de la Diputación, y aun cuando los trabajos se dirigieron hábilmente por la Comisión provincial de Monumentos históricos y artísticos y por el delegado de la misma D. Gabriel de Molina, entendido anticuario y adminis-

tat de segle, feren freqüents referències a aquest jaciment en els seus treballs¹⁶. Aleshores, davant d'aquests fets, a què hem d'imputar aquesta manca d'intervenció? Doncs, precisament, a aquest coneixement directe del jaciment, com ens documenta Martínez Quintanilla, que planteja que el magre resultat de les excavacions dels anys quaranta originà dues actituds oposades respecte de les seves possibilitats arqueològiques: per una banda es defensava que, en cas de continuar-se les excavacions, es trobarien carrers i barris sencers, i per l'altra, que els resultats serien del tot insatisfactoris¹⁷. Aquesta visió pessimista serà la que s'imposarà als cercles culturals gironins, fins al punt que el governador civil arribà a denunciar a la *Comisión Central de Monumentos*, que la CMG destinava recursos econòmics a la recerca de objectes arqueològics a *Emporion*¹⁸. Finalment, aquesta fou la doctrina de la CMG ja durant la dècada dels setanta, com ho demostren alguns dels treballs de diversos membres de la Comissió. Per exemple, al 1876, Celestí Pujol en un article aparegut a la *Revista de Gerona*, afirmava que *Emporion* no existia¹⁹. Declaració que responia a un anterior article aparegut a la revista *La familia cristiana* de Barcelona, on es denunciava l'abandó del jaciment²⁰. Segons Celestí Pujol l'acusació no era real i demostrava un escàs coneixement del jaciment, atès que *Emporion* estava arrasada pel temps i els homes: “No busquemos poblado sepulto en las vertientes del otero, pues descarnadas por el despeño de las aguas pluviales, muestran por doquier la roca nativa engastada en el terreno virgen”²¹. Un altre exemple és el cas de Joaquim Botet i Sisó, que en la seva

trador, que era entonces de la Aduana de la Escala, los objetos hallados parece que no correspondieron a las esperanzas que se habían concebido, sin que su valor compensase, por concepto alguno, los gastos que ocasionaron las obras”, MARTÍNEZ QUINTANILLA, P., *La provincia de Gerona. Datos estadísticos*, Gerona, 1865, pàg. 166-169 *apud* ALMAGRO, M., *Las fuentes antiguas referentes a Ampurias*, Barcelona, 1951, pàg. 173; *cf.* NOLLA, J. M.; SAGRERA, J., *Ciuitatis impuritanae coemeteria*, Girona, 1995, pàg. 34.

¹⁶ Celestí Pujol (Girona, 1843-Madrid, 1891), historiador, advocat i numismata. Membre de la RAH des de 1886. Era el secretari de la Comissió l'any 1868, i ell era el responsable de la resposta a la demanda presentada per la *Junta de Instrucción Pública*, on es demanava informació sobre els *despoblados* de la província. També cal destacar que posseïa una important col·lecció d'objectes arqueològics procedents d'*Emporion*.

¹⁷ MARTÍNEZ QUINTANILLA, P., *La provincia de Gerona...*, pàg. 166-169.

¹⁸ Ofici de la *Comisión Central de Monumentos*, *Archivo Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*, 47-712, *apud* GANAU i CASAS, J., *Els inicis del pensament conservacionista...*, pàg. 57.

¹⁹ PUJOL I CAMPS, C., *¿Existe Ampurias?*, “*Revista de Gerona*”, 1877, pàg. 173.

²⁰ CASABÓ, P., *Ampurias*, “*La familia cristiana*”, núm.7 1877, pàg. 104. *apud* PUJOL I CAMPS, C., *¿Existe...*, pàg. 169-170.

²¹ PUJOL I CAMPS, C., *¿Existe...*, pàg. 172-173.

obra *Notícia histórica y arqueológica de la antigua ciudad de Emporion*, malgrat ser considerat el primer estudi científic i modern del jaciment, en les conclusions afirmava: “*Enteramente conformes con los que sustentan la última opinión, creemos que caso de practicarse en las ruinas de Emporion nuevas excavaciones, deben éstas tener casi por único fin averiguar cual fuese el recinto de la ciudad, o ver si se encuentra alguna lápida o monumento que pueda ilustrar su historia, y nunca el objeto de descubrir edificios importantes o preciosidades arqueológicas, que el estado de sus ruinas permite afirmar no se encontrarían o serían las últimas tan escasas, que no compensarían el trabajo que se empleara en buscarlos*”²².

En resum, hom pot observar que es percebia *Emporion* com a un jaciment arrasat, on les inversions no produïrien el fruits desitjats. Si es té present la penúria econòmica que patia la CMG, no ens ha d'estranyar que abandonés qualsevol intent d'iniciar-hi una recerca directa.

UN JACIMENT DESCONEGUT: RHODE.

La problemàtica d'aquest jaciment parteix d'una premissa totalment diferent al cas d'*Emporion*. *Rhode* era un jaciment desconegut fins mitjan segle XX. Només se'n tenien algunes referències aïllades a les fonts literàries grecollatines i es coneixia el seu amonedament en plata²³. Però, quina és la causa d'aquest desconeixement? La clau ens la dóna Josep Pella i Forgas, qui en la seva història de l'Empordà afirma: “*Parece que al doblar este cabo se encontraba la ciudadela emporitana llamada Rhoda, que tal vez no sea Rosas como se cree generalmente porque es muy de notar que en Rosas no salió jamás a la faz de la tierra ni el más pequeño cacho de anti-gua alfarería, que es lo mínimo que ofrecen cualesquiera sitios habitados por griegos y romanos, sin que para ellos como para monedas y medallas*

²² BOTET I SISÓ, J., *Notícia histórica y arqueológica de la antigua ciudad de Emporion*, Madrid, 1879, pàg. 145. Botet i Sisó tenia una percepció de la història de Catalunya impregnada d'un fort determinisme historicista d'arrel providencial, on l'arribada dels colons grecs a l'actual costa catalana tenia una gran importància, atès que a través d'aquesta influència els catalans podien considerar-se hereus d'un poble que els entroncava amb Europa. Cf. ALBERCH, R.; QUER, J., *Joaquim Botet i Sisó. Del catalanisme al nacionalisme*, Barcelona, 1998, pàg. 107.

²³ Per veure quin era el nivell de informació disponible a mitjan del segle passat, cf. MADDOZ, P., *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar*, ed. Antoni Pladevall sobre el Principat de Catalunya, vol. II, Barcelona, pàg. 275-280; BOTET I SISÓ, J., *La anti-gua Rhoda*, “La Renaixensa”, núm. III, 1873, pàg. 101.

valga decir que fué por la guerra que tantas veces destrozó los edificios de Rosas y removió el suelo de sus alrededores"²⁴. És a dir, es dubta de la situació del jaciment, tot i que es mantingui el nom, a causa de la manca de restes arqueològiques que indiquessin la seva situació exacta. Fet que hem d'imputar a dues causes.

Per una banda, a la poca entitat de les restes existents, atès que *Rhode*, al contrari que *Emporion*, no visqué l'important moment edilici que tingué aquesta segona ciutat durant els primers segles de domini romà. *Rhode* només tingué una breu embranzida econòmica entre finals del segle IV aC i la primera meitat del III aC, època de la qual ens en queden poques restes²⁵. A partir d'aleshores entrà en decadència i ja al segle II aC passà a control emporità.

Per l'altra, cal esmentar les destruccions i emmascarament que patiren aquestes restes, a causa de la llarga ocupació humana de l'indret. Cal no oblidar que la zona, amb posterioritat a la desaparició de ciutat grega, passà per diverses etapes d'ocupació urbana: a l'època romana (factoria de salaons, l'anomenat edifici A)²⁶, tardoantiga (quan fou una necròpoli)²⁷, altmedieval (monestir de Santa Maria)²⁸, etc., fins a l'època contemporània, quan tot el jaciment estigué a punt de desaparèixer per l'actuació brutal i lesiva de diversos especuladors urbanístics²⁹.

A conseqüència d'aquests dos fets, doncs, no ens ha d'estranyar que el nostre coneixement d'aquest jaciment sigui, fins i tot en l'actualitat, molt fragmentari. Si això ens succeeix després que hagin passat quasi un segle des que s'hi iniciaren les excavacions arqueològiques, no ens ha d'estranyar que a mitjan segle passat se'n desconeugués pràcticament tot.

²⁴ PELLA I FORGAS, J., *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, Olot, 1980 (reedició), pàg. 209.

²⁵ Cf. VIVÓ, D., *Rhode arquitectura i urbanisme del barri hel·lenístic*, "Revista d'Arqueologia de Ponent", núm. 6, 1996, pàg. 81-117; PUIG I GRIESENBERGER, A., *Aproximació cronològica a la muralla de Rhode. Una defensa en el límit est del nucli de Santa Maria*, "Empúries", núm. 51, 1998, pàg. 139-164.

²⁶ NIETO, X., *El edificio "A" de la Ciudadela de Rosas. La terra sigillata africana*. Girona, 1994.

²⁷ NOLLA I BRUFAU, J. M., *Rosas a l'antiguitat tardana. El cementiri de Santa Maria*, "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", núm. 30, 1997, pàg. 142 i següents.

²⁸ PUJOL I HAMELINK, M., *La vila de Rosas (segles XIV-XVI)*, Rosas, 1997.

²⁹ BUSCATÓ I SOMOZA, L., *La colònia grega de Rhode. Una aproximació al seu origen evolutiu i desaparició*, Rosas, 1999, pàg. 75 i següents.

CONCLUSIÓ

A partir d'aquest conjunt de dades es pot afirmar que el coneixement que tenien els membres de la CMG sobre aquests dos jaciments era pobre. A més cal tenir en compte que al segle XIX el concepte de monument històric era molt diferent a l'actual. A la pràctica els jaciments arqueològics que no eren d'una riquesa propera als de Pompeia i Herculà es menystenien³⁰. Alhora que predominaven els estudis antiquaristes en què es preferia l'objecte *per se* sense intentar situar-lo en el seu context arqueològic. En conseqüència és lògic que *Emporion*, espoliada al llarg dels segles per obtenir materials per a la construcció, fet que havia arruïnat bona part dels seus edificis més emblemàtics, i saquejada per buscadors de tresors, a partir del segle XVIII, que cercaven restes materials per engruixir col·leccions públiques i privades, no despertés el seu interès. Alhora que cal no oblidar que la manca d'una normativa oficial que protegís els jaciments, dificultava en extrem la intervenció de les institucions públiques³¹. Quant a *Rhode*, la situació és diferent, ja que no es tenien restes que indiquessin la situació de la ciutat. En tot cas, cal suposar que si el jaciment hagués estat localitzat, amb tota probabilitat, vista l'actuació que la CMG tingué a *Emporion* i la poca monumentalitat de les seves restes, la reacció hauria estat similar: recerca dels objectes més valuosos, a través de excavadors no oficials que feien de intermediaris, i abandó de qualsevol intent d'excavació sistemàtica.

³⁰ Per comprovar la importància que donaven a aquest jaciment els erudits gironins *cf.*, com a exemple, CELESTÍ, P., *Datos arqueológicos*, "Revista de Girona", Tom 1, 1876, pàg. 68-74.

³¹ GANAU I CASAS, J., *Els inicis del pensament conservacionista...*, pàg. 36-37.